

Norsk valgdeltakelse på 49. plass

I internasjonal sammenheng er ikke deltakelsen ved norske stortingsvalg spesielt høy; Norge kommer på 49. plass i en undersøkelse av valgdeltakelsen i verdens demokratier på 1990-tallet. Sammenlignet med våre nordiske naboer er deltakelsen i Norge markert lavere enn i Sverige, Danmark og Island – men høyere enn i Finland.

I historisk sammenheng har også den norske valgdeltakelsen gjennomsnittlig vært lavere enn valgdeltakelsen i Sverige og Danmark. Alle de nordiske landene opplevde en nedgang i den samlede valgdeltakelsen på 1990-tallet (selv om vi opplevde et oppsving i valgdeltakelsen i 1997). I Sverige opplevde man en sterk nedgang fra valget i 1994 til valget i 1998 hvor valgdeltakelsen sank med 6 prosentpoeng. Selv om valgdeltakelsen var på respektable 81,4 prosent, ble valget karakterisert som et katastrofevalg (Bennulf og Hedberg 1999). Den svenske valgdeltakelsen ligger likevel godt over den norske. I Danmark har ikke nedgangen i valgdeltakelse på 1990-tallet vært like stor som i Norge og Sverige. Sammenstilling av valgdeltakelsen i verdens demokratier på 1990-tallet, som viser at Norge ligger på en 49. plass¹, er foretatt av det svenske demokratiinstituttet IDEA.

Omtrent på EU-gjennomsnittet i europeisk sammenheng

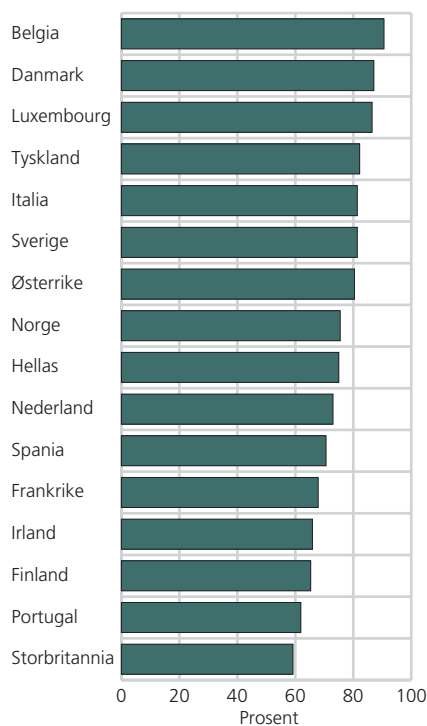
I europeisk sammenheng ligger den norske valgdeltakelsen omtrent på EU-gjennomsnittet. Sammenligningen gjelder sist avholdte valg til nasjonalfor-samling. Valgdeltakelsen har sunket i de fleste europeiske land de siste årene. Spesielt gjelder dette Storbritannia hvor valgdeltakelsen har sunket med mer enn 18 prosentpoeng siden 1992. Ved fjorårets parlamentsvalg var valgdeltakelsen på 59 prosent i Storbritannia. Synkende valgdeltakelse gjelder likevel ikke for alle, noen land har hatt en økning i valgdeltakelsen på 1990-tallet. I Tyskland har valgdeltakelsen økt fra 77 prosent i 1990 til 83 prosent i 1998. Selv om valgdeltakelsen i gjennomsnitt har sunket i EU-området i løpet av de siste årene, er det fortsatt et godt stykke igjen til valgdeltakelsen i USA. I USA har valgdeltakelsen ved de siste presidentvalgene vært rundt 50 prosent.

Hjemmesitterpartiet størst i 1999

Den lave valgdeltakelsen ved kommunestyre- og fylkestingsvalget i 1999 skapte sterk debatt om fremtiden til det norske lokaldemokratiet. 61,7 prosent² av velgerne benyttet seg av stemmeretten ved lokalvalget og "hjemmesitterpartiet" ble det suverent største partiet. Valgdeltakelsen til kommunestyrene har derimot ikke så mye som til fylkestingene, ved valget i 1999 var deltakelsen 3,6 prosentpoeng høyere ved kommunestyrevalget enn ved fylkestingsvalget. I skandinavisk sammenheng er den norske valgdeltakelsen lav ved lokalvalg. I Sverige var valgdeltakelsen ved forrige lokalvalg 78 prosent, i Danmark 70 prosent. Tendensen til fallende valgdeltakelse ved lokalvalg har ikke gjort seg gjeldene i like sterk grad i Sverige, men det må legges til at lokalvalg holdes på samme dato som riksdagsvalg. For både Danmark og Sverige har derimot valgdeltakelsen vært svært lav ved valgene til EU-parlamentet. Ved siste valg til EU-parlamentet i Danmark var valgdeltakelsen på 50,5 prosent, i Sverige var den så lav som 38,8 prosent.

Vebjørn Aalandslid

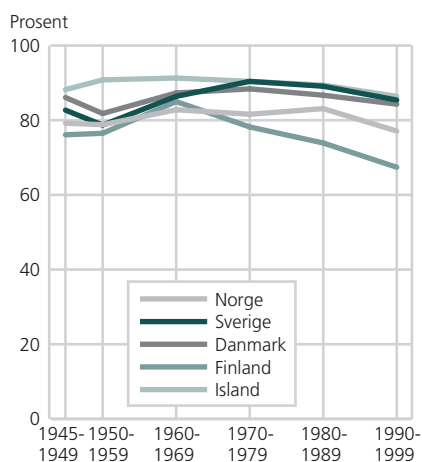
Figur 1. Valgdeltakelse ved siste valg i Norge og EU. Prosent

Kilde: Valgstatistikk.

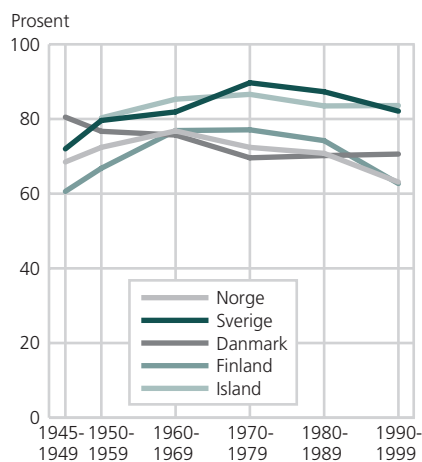
Vebjørn Aalandslid er førstekonsulent i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for befolknings- og utdanningsstatistikk (vebjorn.aalandslid@ssb.no).

Figur 2. Valgdeltakelse i valg til nasjonal-forsamling for hvert tiår i Norden. 1945-1999. Prosent

Kilde: Valgstatistikk.

Figur 3. Gjennomsnittlig valgdeltakelse ved lokalvalg for hvert tiår i Norden. 1945-1999. Prosent

Kilde: Valgstatistikk.

Forestillingen om en lite deltagende norsk befolkning er imidlertid ikke entydig. Under folkeavstemningen om EU var valgdeltakelsen rekordhøye 89 prosent. Mye av forklaringen på den høye deltagelsen ved EU-valget finner vi i det forskerne kaller "electoral saliency" eller valgets betydning. Ved EU-valget fikk dette to utslag, for det første hadde velgerne inntrykk av at å si ja eller nei til medlemskap var av stor betydning for landet. For det andre viste meningsmålinger at ja- og nei-siden var nær jamnstore slik at den enkeltes stemme ville ha avgjørende betydning. Dette virket sterkt mobiliserende på velgerne og aldri har vi hatt høyere deltagelse ved noe valg i Norge

Om valgdeltakelse

For alle valg vil det selvsagt være spesielle forhold som påvirker valgdeltakelsen. Det være seg institusjonelle ordninger slik som valgordning eller politisk konfliktnivå ved valget. Direkte kryssnasjonale sammenligninger uten å ta hensyn til nasjonal kontekst vil derfor være lite fruktbare. Vi søker ikke her å forklare forskjellene i deltagelse landene imellom, da disse forskjellene ikke lar seg beskrive uten grundige nasjonale studier. Men noe generelt er det mulig å si om valgdeltakelse. I statsvitenskapen er det vanlig å skille mellom såkalte rasjonelle valgforklaringer og forklaringer basert på sosiale og demografiske karakteristika for å forstå hvorfor velgerne stemmer eller ikke. I den rasjonelle aktør-modellen antar man at folk treffer et rasjonelt valg når de bestemmer seg for å stemme eller ikke. Gevinsten ved det å stemme veies opp mot hvorvidt den enkeltes stemme påvirker valgfallet og hvor viktig dette vurderes å være. Bare hvis fordelene veier tyngre enn kostnadene, vil den rasjonelle velger bruke stemmeretten. Dette leder ofte til det såkalte "stemmeparadokset". Hvorfor stemmer de fleste velgere i demokratier når sannsynligheten for at en enkelt stemme skal påvirke mandatfordelingen er tilnærmet lik null, slik at gevinsten ved det å stemme alltid vil være mindre enn kostnadene?

En annen retning i statsvitenskapen bygger på sosiologiske modeller. Deltagelse ved valg sees her i forhold til variabler som alder, kjønn, bosted og inntekt. Gjennom kjennskap til disse variablene kan en forutsi deltagelse i befolkningen. Fra norske valgundersøkelser vet vi bl.a. at unge stemmer i mindre grad enn eldre, at kvinner nå stemmer i noe større grad enn menn og at personer bosatt på Østlandet bruker stemmeretten mer enn personer bosatt i Nord-Norge. Begge disse modellene har vært nyttige for å forstå hvorfor grupper av mennesker stemmer, men har hatt liten forklaringskraft for å forstå individuell valgdeltakelse (Grofman 1983).

Andre igjen fokuserer mer på institusjonelle ordninger. Undersøkelser viser at valgdeltakelsen er høyere i land som har proporsjonalitetsvalg (Norge) enn i land med flertallsvalg (Storbritannia). Videre skal valg på søndag og muligheter for poststemmegivning ha en positiv innvirkning på valgdeltakelsen. Land som har stemmeplikt eller bøter for å unnlate å stemme, har i snitt 7 prosentpoeng høyere deltagelse enn land som ikke har det (Bennulf og Hedberg 1999).

Valgdeltakelsen i Norge: Lavest i 2001, høyest i 1965

Tidligere statsminister i Israel, Golda Meir, uttalte en gang at i Norge hadde man ikke valg – bare gjenvalg. Dette for å beskrive den bemerkelsesverdige stabiliteten ved norske valg i etterkrigsårene. I Norge kunne partiopplutningen predikeres med enkelhet fra år til år. Bildet var ikke helt det samme for valgdeltakelse. Fra 1945 og frem til 1961 var det en beskjeden økning i

valgdeltakelsen til i underkant av 80 prosent. Stortingsvalget i 1965 representerte en sterk mobilisering av velgerne med en økning i valgdeltakelsen på hele 6 prosentpoeng fra 79 til 85 prosent. En ny økning i deltakelse så vi på 1980-tallet hvor valgdeltakelsen var oppe i 84 prosent i 1985. Valget i 1993 skiller seg ut med spesielt lav deltakelse, valgdeltakelsen gikk ned med 7,4 prosentpoeng fra 1989. Ved valget i 2001 endte valgdeltakelsen på rundt 75 prosent.

Lokalvalget i 1963 og stortingsvalget i 1965 utmerker seg med spesielt høy valgdeltakelse. Begge disse valgene var såkalte mobiliseringsvalg. Kommunevalget i 1963 fikk svært høy valgdeltakelse, bl.a. fordi valget ble sett på som et støttevalg til Arbeiderpartiregjeringen i forbindelse med omstendighetene rundt Kings Bay. Valget i 1963 var også det første valget med tv-dekning, noe som kan tenkes å ha hatt en positiv effekt på deltakelsen. Valget i 1965 har i ettertid blitt sett på som det store mobiliseringsvalget – aldri har valgdeltakelsen vært så høy ved noe stortingsvalg i Norge. Dette valget var også det første med todagers valg. Etter tiår med Arbeiderpartistyre fant det sted en sterk mobilisering på borgerlig side. Ifølge Stein Rokkan, representerte denne mobiliseringen noe varig, valgdeltakelsen forble stabil på et høyere nivå etter at mobiliseringen fant sted (Rokkan 1970). Ved stortingsvalget i 1973 gikk valgdeltakelsen noe ned, statsvitene forklarer denne nedgangen med det krysspreset som mange velgere hadde blitt utsatt for ved folkeavstemningen i 1972, samt at partiloyaliteten hadde sunket. Svaret på kryssende lojaliteter mellom parti og stemmegivning ved folkeavstemningen ble hjemmesitting ved det påfølgende stortingsvalget. Denne nedgangen var derimot ikke varig, og ved valget i 1977 var valgdeltakelsen tilbake på nær samme nivå som før folkeavstemningen.

På samme måte som at den økte valgdeltakelsen på 1960-tallet representerte en mobilisering av velgerne, så kan det være fristende å snakke om en tilsvarende demobilisering på 1990-tallet. Med hensyn til stortingsvalg er denne utviklingen ikke like dramatisk som man kan få inntrykk av i norsk presse. Valgdeltakelsen i 1997 var den samme som i 1957. Valgdeltakelsen sank noe ved fjorårets valg og som i Sverige kan det virke som om norsk valgdeltakelse har stabilisert seg på nivået fra 1950-tallet.

1. I noen land så som Belgia, Luxembourg, Hellas og Australia er det stemmeplikt. Sanksjonene forbundet ved det å ikke stemme varierer, men stemmeplikt vanskeliggjør en direkte sammenligning med disse landene.

2. Valgdeltakelsen er her regnet på kryss i manntallet, slik at man får en felles valgdeltakelse for kommunestyre- og fylkestingsvalget.

Referanser

Bennulf M. og Hedberg P. (1999): *Utanfor demokratiet*, i Valdeltagande i förändring, SOU 1999:132.

Grofman B. (1983): *Models of voter turnout: a brief idiosyncratic review*, Public Choice 41.

IDEA http://www.int-idea.se/voter_turnout/.

Rokkan S. (1970): *Citizens, Elections, Parties*, Universitetsforlaget Bergen.